

Citation:

J.C.M. van Winden, Levensbericht J.H. Waszink, in:
Jaarboek, 1991, Amsterdam, pp. 172-177

Jan Hendrik Waszink

Jan Hendrik Waszink

27 oktober 1908 – 5 oktober 1990

Op vrijdag 5 oktober 1990 overleed in een ziekenhuis te Lugano Jan Hendrik Waszink. Na een periode waarin zijn gezondheidstoestand veel te wensen overliet, voelde hij zich weer iets beter en had hij de wens te kennen gegeven nog eens naar zijn geliefde Italië te gaan. Goede vrienden waren bereid hem te begeleiden. Het werd een begeleiden op zijn laatste tocht.

Met Jan Hendrik Waszink is een geleerde van uitzonderlijk formaat heengegaan. Zijn publikaties onderscheiden zich door de breedte van de terreinen waarop zij zich bewegen en door hun diepgang. Zij beslaan het Latijn vanaf de vroegste auteurs, zoals Livius Andronicus en Ennius, tot en met dat van Humanisten zoals Petrarca en Erasmus. Bijzondere aandacht kreeg het vroegchristelijk Latijn, waarvan hij kenner bij uitstek was. Ook de Griekse literatuur had voor hem weinig geheimen.

Jan Hendrik Waszink begon zijn lange levensweg op 27 oktober 1908 te Renswoude, waar zijn vader huisarts was. Na verhuizing naar Delft bezocht hij daar het Grotius-gymnasium. Hij studeerde Klassieke Letteren te Leiden en ging te Bonn een jaar de colleges volgen van Franz Joseph Dölger, de grote gangmaker van de bestudering van de relatie tussen antieke cultuur en christendom. In 1933 promoveerde hij – 24 jaar oud – op een kritische editie, met Duitse vertaling en commentaar, van het tractaat *De anima* (Over de ziel) van de vroegchristelijke auteur Tertullianus. Hiermee doorbrak hij een scheidsmuur die bij de beoefenaars van de Klassieke Letteren bestond tussen klassieke en christelijke auteurs, en hij gaf zo zijn intentie te kennen de wortels van de westerse cultuur in hun totaliteit te willen bestuderen.

Zijn proefschrift was opgedragen aan zijn ouders en aan zijn aanstaande vrouw, Anna Houwina Volkerdina Verdam, met wie hij in datzelfde jaar 1933 in het huwelijk trad. Uit dit huwelijk werden twee zoons en een dochter geboren.

In de jaren na zijn promotie was hij leraar te Breda en vervolgens te Utrecht, waar hij zich tijdens de oorlog, samen met zijn collega Verdenius, aan de bestudering van Aristoteles' verhandeling *De generatione et corruptione* (Over ontstaan en vergaan) wijdde. Het resultaat van deze zeer intense arbeid werd in 1946 gepubliceerd als eerste deel van de door hen beiden opgerichte serie 'Philosophia antiqua'. (Waszink bleef redacteur van deze serie tot 1977; in die periode verschenen 31 werken).

Hiermee werd weer een andere oriëntatie van Waszink's belangstelling duidelijk: die op de antieke wijsbegeerte. Deze was voor hem van groot belang bij de bestudering van de relatie tussen antieke cultuur en christendom en zou resulteren in een monumentaal werk, zijn *Calcidius*.

In 1946 werd hij benoemd tot hoogleraar Latijnse taal- en letterkunde te Leiden en hield hij zijn inaugurele rede, getiteld: *Humanitas*: een onderzoek naar de oorsprong en groei van het antieke begrip *humanitas*. Hij begon zijn rede aldus: 'De weergalozе schending der menselijke waardigheid in de vijfjarige periode, die achter ons ligt, heeft ons het humanisme, dat reeds lang met een zekere medelijdende welwillendheid werd aangezien, opnieuw als volstrekt onmisbaar doen beseffen'. (zie J.H. Waszink, *Verzamelde opstellen*, Dimensie 1983). Waszink getuigde hier van zijn opvatting, dat de bestudering van de grote waarden van de antieke cultuur voor de moderne mens vormend zal werken.

Het is verbazingwekkend te zien, hoeveel activiteiten hij in die eerste jaren van zijn professoraat ontwikkelde. In 1947 verscheen zijn meest befaamde werk, de Engelse versie – maar dan in een veel bredere opzet – van zijn proefschrift. Het Latijn van Tertullianus is hard en weerbarstig en geeft alleen bij geduldige en scherpzinnige analyse zijn geheimen prijs. De '*De anima*' van Waszink is een begrip geworden. Wie zich met de vroegchristelijke Latijnse literatuur bezighoudt, doet er goed aan dit werk steeds te raadplegen. Waszink werd in die dagen als de grootste kenner van Tertullianus gezien.

In dezelfde tijd richtte hij, samen met Christine Mohrmann, een tijdschrift op met de naam '*Vigiliae Christianae. A Review of Early Christian Life and Language*'. (Tot de redactie traden ook toe de professoren G. Quispel en W. van Unnik). Het is een toonaangevend tijdschrift geworden, niet het minst doordat Waszink veertig jaar lang de dagelijkse redactie voerde (aanvankelijk alleen, na 1970 achtereenvolgens samen met P.G. van der Nat en schrijver dezes). Door zijn grote kennis en nauwgezetheid heeft hij veel auteurs voor fouten behoed en met nuttige adviezen bijgestaan.

Met professor Theodor Klauser te Bonn en enkele andere collegae bereidde hij in die jaren ook de uitgave voor van het befaamde *Reallexikon für Antike und Christentum*, dat in 1950 begon te verschijnen, waarvan hij tot kort voor zijn dood mederedacteur was en waarvoor hij tot het laatst toe artikelen geschreven heeft. Wie zijn publikaties uit die jaren overziet (zie J.H. Waszink, *Opuscula Selecta*, Leiden, Brill, 1979, met bibliografie) wordt getroffen door de omvang ervan en door de diversiteit van onderwerpen, waarmee hij zich in die jaren bezighield. Opvallend is daarbij een verhandeling over 'Het humanisme van Francesco Petrarca' (1951), waaruit blijkt dat hij in die drukke jaren ook tijd vond voor de bestudering van de Humanisten. Later zou hij zijn medewerking verlenen aan de grote editie van Erasmus' werken, waarvan hij er drie voor zijn rekening nam.

In de jaren vijftig werkte hij vooral aan wat zijn *maximum opus* zou worden: een kritische uitgave van Calcidius' Latijnse vertaling van Plato's *Timaeus*. Deze Latijnse vertaling met commentaar uit de 4e of 5e eeuw is van grote betekenis geweest voor de traditie van de platoonse filosofie in het Westen. Het is de dunne draad waarlangs in het Westen Plato's denkbeelden van de oudheid naar de middeleeuwen werden doorgegeven. Deze kritische uitgave van een tekst van 380 pagina's Teubner, in meer dan honderd handschriften overgeleverd, was een titanenarbeid. En Waszink beperkte zich niet tot de tekst. Hij deed deze vergezeld gaan van een rijk gedocumenteerde inleiding en een uitvoerig bronnenapparaat. De verwijzingen die dit apparaat bevat, geven een goede indruk van zijn grote

kennis van de antieke wijsbegeerte. Waszink's '*Calcidius*' is een monument van geleerdheid en is evenals zijn '*De anima*' algemeen als een meesterwerk erkend.

Deze twee werken laten zien waar zijn voorkeur lag: het zoeken naar de authentieke teksten en het analyseren ervan, om zo tot dieper inzicht te komen in de gedachtengang van een auteur en van de tijd waarin deze leefde. Hij was filoloog in hart en nieren en was de mening toegedaan dat de weg van de filologie bij uitstek geschikt is om inzicht te krijgen in de cultuur van een bepaald tijdperk. Hij wilde zich steeds gesteund weten door teksten en was er beducht voor zich al te gauw op de vleugels van algemeenheden te laten meevoeren.

Naast die twee grote werken zijn nog vele andere publikaties van blijvende betekenis aan te geven: artikelen over Ennius, Horatius, Lucretius, Propertius en Manilius; over het Platonisme in de vroegchristelijke wereld, over de *pompa diaboli*, waar de doopliturgie van spreekt, over de *Logos Spermatikos* bij Justinus. Ook in recensies vindt men waardevolle beschouwingen, zoals in die van Andresens *Logos und Nomos* (*Vig. Christ.* 12, 1958, 166–177).

Hierbij moet men bedenken dat dit alles geschiedde naast het docentschap, een taak die Waszink's eerste aandacht had en die toentertijd zeer zwaar was. Er waren geen medewerkers, alleen een doctoraalassistent. Nagenoeg alle colleges en alle tentamens en examens kwamen op de hoogleraar neer. De studenten merkten weinig van zijn wetenschappelijke activiteiten. Wel was duidelijk dat daar een man stond die zijn colleges met grote toewijding gaf en zich terdege had voorbereid. Befaamd waren zijn colleges van meer algemene aard op vrijdag in het middaguur, met name die over de Romeinse godsdienst, een onderwerp dat eveneens zijn bijzondere belangstelling had.

Waszink was een begenadigd docent. Scherp doorzag hij de moeilijkheden die de teksten bevatten en hij was er steeds op uit ingewikkelde zaken tot eenvoudige, heldere proporties terug te brengen. Hij had ook persoonlijke aandacht voor de student, hetgeen hem tot een geliefde leermeester maakte. Zijn promovendi – hij had er meer dan twintig – kregen een intensieve begeleiding. Hij toonde zich zeer betrokken bij hun onderzoek en reageerde prompt op het werk dat zij bij hem inleverden.

Opvallend was de wijze waarop hij de kritische opmerkingen van studenten tegemoet trad. Het was alsof allereerst de gedachte door zijn hoofd flitste: 'Misschien heeft hij of zij gelijk, misschien heb ik iets over het hoofd gezien'. Hij had een open oor voor kritiek, mits die uit belangstelling voortkwam. Opmerkingen daarentegen waarin hij laatsdunkendheid of arrogantie vermoedde, kwetsten hem diep. De innerlijke onzekerheid die hem eigen was kon de zekerheid van de arrogantie, hoe misplaatst ook, niet verdragen.

Hij was zeer ingenomen met de blijken van waardering die hij ontving. Ik moge hier een passage citeren uit een brief, die hij mij in 1962 uit Amerika terugschreef naar aanleiding van een felicitatie met het eredoctoraat dat de universiteit van Glasgow hem verleend had: 'Hartelijk dank voor uw gelukwens. Dat is inderdaad een volstrekt onverwachte onderscheiding, die mij te meer genoeg doet, omdat ik wel eens de indruk heb dat men in Engeland, of liever Groot-Brittannië, 'al dat gedoe met late schrijvers' maar onnodige drukte vindt. Het blijkt mij echter de laatste tijd dat dat allerm minst het geval is, o.a. door gesprekken met Momi-

gliano (...). Hoe het ook zij, het geheel is wel een opkikking die mij – ik zal het sine pudore bekennen – bepaaldelijk goed doet’.

Het vermeende gevoelen ten aanzien van ‘al dat gedoe met late schrijvers’ – bedoeld zijn speciaal de christelijke auteurs – vermoedde hij soms ook ten aanzien van de studie van het Latijn in het algemeen. Dit zou, in de ogen van sommigen, slechts tweederangs zijn ten opzichte van het Grieks. Zulke vermoedens konden zijn gemoedsrust verstoren en het had er soms de schijn van, dat alle waardering die hij genoot dit soort kwellende gedachten nauwelijks kon verdrijven.

Hoewel hij zich zeer kritisch ten opzichte van zijn collega’s kon uiten, was hij in de beoordeling van hun werk – ik bedoel nu: in zijn recensies – zeer voorzichtig en mild. Hij deed allereerst het waardevolle in een boek uitkomen en leverde vervolgens indien nodig op heldere en informatieve wijze kritiek.

Het waren niet alleen de bronnen van de westerse cultuur die Waszink bestudeerde. Hij had ook een grote kennis van die cultuur zelf en de geschiedenis ervan. Wie met hem op reis geweest is in Italië of Frankrijk, kan daarvan getuigen. Hij was ook zeer belesen in moderne literatuur.

Hij werd bij zijn werk gesteund door een formidabel geheugen. Grote fragmenten literatuur kende hij van buiten; zo was hij bijvoorbeeld in staat vele gedichten van Horatius en lange passages uit Vergilius te reproduceren. Dit geheugen bewaarde ook een onuitputtelijke rijkdom aan verhalen, waarmee hij zijn gehoor te allen tijde kon vermaken. Want vooral in deze verhalen manifesteerde zich de humor die hij in hoge mate bezat.

Wie dit alles overziet, staat er verbaasd over hoe één brein zoveel kennis kon bevatten zonder daaraan te bezwijken.

Na 27 jaar hoogleraarschap zei hij in 1974 de universiteit vaarwel. De eerste jaren daarna was zijn fysieke toestand slecht en leken de perspectieven somber. In de laatste jaren zeventig had hij grote zorgen door de verslechterende gezondheid van zijn vrouw die in 1980 stierf.

De daaropvolgende jaren gaven een opleving te zien. Van 1980–1986 werkte hij, samen met schrijver dezes, aan de uitgave van Tertullianus’ tractaat *De idololatria*, met vertaling en commentaar, daarmee een door zijn vroeg gestorven opvolger onaf gelaten werk voltooiend. Zo keerde hij terug naar de auteur, aan wie hij ook zijn eerste boek gewijd had. Het werk verscheen in 1987. Daarna verzorgde hij nog een heruitgave van Erasmus’ *Lingua*, die in eerste instantie was uitgegeven op een wijze die naar zijn mening (en die van velen) de kostbare Erasmuseditie onwaardig was. Zo is hij tot het einde van zijn leven actief gebleven.

Waszink heeft grote waardering geoogst in binnen- en buitenland. Hij werd vaak als gastspreker uitgenodigd en was drie maal een jaar gast-hoogleraar in de Verenigde Staten (1953–’54 Harvard, 1961–’62 Stanford, 1968–’69 Los Angeles).

Hij was, behalve van deze Akademie (sinds 1950), lid van de Academie van Wetenschappen te Kopenhagen, van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen te Göteborg en van het Istituto Lombardo te Milaan; hij was corresponderend lid van de British Academy en van de Österreichische Akademie der Wissenschaften. Verder was hij Membre de l’Institut de France (Académie des Inscriptions et Bel-

les-Lettres). De universiteiten van Bern, Glasgow en Milaan (Sacro Cuore) verleenden hem een eredoctoraat.

Hij was Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw en Officier in de Orde 'Pro Merito' van de Italiaanse Republiek. In 1981 werd hij tenslotte onderscheiden met het 'Praemium Urbis' van de stad Rome om zijn verdiensten voor de verbreiding van de Latijnse cultuur. Deze onderscheiding, die jaarlijks op de 21e april aan één persoon wordt toegekend, om beurten aan een Italiaan en een buitenlander, heeft hem veel vreugde bezorgd. De zilveren wolvin was inderdaad een fraaie erkenning van het vele dat hij voor de verbreiding van de Latijnse cultuur gedaan heeft.

Die erkenning en waardering genoot hij ook van de kant van zijn talrijke leerlingen hier te lande, van wie velen zijn vrienden zijn geworden en door wie hij in zijn laatste jaren in Voorhout (sinds 1980) voor eenzaamheid is behoed.

De schets die in het voorafgaande gegeven is van de grote geleerde die Jan Waszink was, wil ik tenslotte plaatsten tegen de achtergrond die hijzelf heeft willen schilderen, toen hij aan een van zijn vrienden de wens te kennen gaf dat bij zijn begrafenis aan de groeve een bepaald gedicht zou worden voorgedragen. Dit gedicht, 'Der Schauende' van Rilke, spreekt van de nietigheid van de mens ten opzicht van de grote werkelijkheid, de mens die met die werkelijkheid mag worstelen, zoals Jacob worstelde met de engel. De dichter zegt:

Was wir besiegen, ist das Kleine,
und der Erfolg selbst macht uns klein.
Das Ewige und Ungemeine,
will nicht von uns gebogen sein.

Hiermee heeft Waszink iets van zijn diepste levensgevoel tot uiting willen brengen. De overwinningen die hij behaalde, maakten hem steeds dieper bewust van het grootse van de werkelijkheid die hij probeerde te vatten. De groei die hij als geleerde doormaakte, zag hij niet als een steeds grotere beheersing van de materie. Met de dichter wenste hij 'der Tiefbesiegte von immer Grösserem zu sein'.

Met Jan Waszink's dood is ons een van de grote Latinisten van deze eeuw ontvallen.

Requiescat in pace.